

Гордана Буловић
Музеј града Новог Сада, Петроварадин

АПOTEKA „КОД ЗЛАТНОГ ОРЛА“ У ПЕТРОВАРАДИНУ

Апстракт: *Веома грађоцена Збирка фармације у Музеју града Новог Сада, оформљена још 1963/64. године, захваљујући марљивости др мр рн. Андрије Мирковића и мр рн. Милана Мићића, чува експонатне, стручну литературу, библиотеку и архивску грађу које идужују моћност за научно-истраживачки рад на историји фармације као саставном делу културне и здравствене историје ових крајева. Овај рад, о насланку и развоју апотеке „Код златног орла“ у Петроварадину, урађен је на основу за сада достујне и музеолошки обрађене грађе.*

Кључне речи: *др мр рн. Андрија Мирковић, историја фармације, апотека „Код златног орла“, Петроварадин, Фрушкојорац, мр рн. Владо Јуковић, Музеј града Новог Сада*

Још 20-их година XX века, својом приватном активношћу др мр рн. Андрија Мирковић прикупао је и чувао предмете везане за историју фармације који су већ тада припадали споменицима здравствене културе Војводине. Вредност ове приватне збирке потврђује и Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије у Београду од 21. августа 1948. године. Сви предмети Збирке су појединачно забележени и груписани у целине: рукописи, стручне књиге, као и посуде и апарати.

По оснивању Музеја за историју фармације на Фармацеутском факултету у Београду, 50-их година XX века, чији је први управник био др Андрија Мирковић, сви ови предмети фармацеутске старине, били су смештени, односно уступљени Музеју на чување и употребу (*Споменица* 1956: 152–154).

Када је Музеј града Новог Сада (у даљем тексту МГНС) одлучио да прошири своју делатност и на изучавање и музеолошку обраду споменика здравствене културе града и околине, у оквиру Историјског одељења формиран је 1963/64. године Одсек за историју здравствене културе. Први задатак овог Одсека био је прикупљање целокупног инвентара старе петроварадинске апотеке „Код златног орла“. Тим поводом је из Музеја за историју фармације на Фармацеутском факултету у Београду враћен комплетан инвентар апотеке, који се и сада чува у МГНС.

Систематским, вишегодишњим радом стручног сарадника МГНС др Андрије Мирковића, а потом,

деценијским радом стручног сарадника МГНС мр фармације¹ Милана Мићића, апотекара из Руме, прикупљано је, како из апотека са територије Војводине, тако и из приватних апотекарских збирки више од 5.000 експоната. „Испоставило се да је вредност ове Збирке непроцењива и да је историја фармације Европе у XIX веку сачувана у Војводини.“ (*Дневник* 1975: 15)

„За потребе збирке уређена је посебна прикладна просторија у Петроварадину у улици Матије Гупца број 15, у кући у којој је у прошлом веку била стара петроварадинска апотека. Просторија је уређена намештајем из радног кабинета др Мирковића,

Апотека „Код златног орла“

а за књиге и архиву направљени су нови ормани у стилу преузетог намештаја. Тако је настао један пријатан радни кабинет, који омогућава сређен и неометан рад радницима Музеја и другим радницима који би имали интереса за то.“ (Мићић 1972: 2)

Поред архивске грађе, ову збирку чине апотекарске посуде из XVIII и XIX века, апотекарски апарати, оригинална апотекарска офисина Петроварадинске апотеке „Код златног орла“ из XVIII века, затим стручна библиотека која броји више од 2.000 књига, од којих су најстарије оне из друге половине XVIII века, 180 комплетираних годишњака фармацеутских часописа који су излазили у Војводини, као и аустријских фармацеутских часописа од 1846. до 1918. године. У оквиру збирке налазе се и колекције документарне грађе апотекарске породице Штрасер из Сремских Карловаца, апотекарске породице Пронијевић из Српске Црње, апотекарске породице Козјак из Шида, као и поклон збирка мр Владимира Жиге из Земуна, те девете апотеке у Новом Саду „Код здравља“ – данашње централне Апотекарске установе „Нови Сад“.

Прикупљени експонати, стручна литература, библиотека и архивска грађа пружају могућност за научно-истраживачки рад на историји фармације као саставном делу културне и здравствене историје.

Међутим, оригиналне посуде за лекове, стаклене и дрвене, са почетка XIX века из апотеке у

Петроварадину, као и већи део архивске грађе која прати настанак и развој ове апотеке и данас се налазе у Музеју за историју фармације на Фармацеутском факултету у Београду.

По важећем Правилнику о унутрашњој организацији и систематизацији послова и задатака Музеја града Новог Сада из 1999. године, Музеј фармације третира се као засебно музеолошко одељење.

У Аустријској монархији током XVIII века био је на снази закон (обичај) којим су се војне апотеке издавале у закуп приватним лицима, неапотекарима. То су у већини случајева били велетрговци, односно добављачи лекова за исте те апотеке. Тако је 5. новембра 1764. године (Mirković 1959: 129) Привилеговано трговачко друштво из Темишвара (Privilegierte Handlungs Compagnie) закупило право на држање пет војних апотека (Feldapoteke), међу којима је била и она у Петроварадину. Концесија је добијена на 25 година, а за то време војска је била у обавези да се снабдева лековима из апотеке, по упола нижој цени од одређене. „Сматрамо по свему да је апотека почела са радом 1765. године“ (Mičić i dr. 1981: 17).

Већ следеће године, 6. августа 1766. право закупа на ову апотеку откупио је бечки велетрговац Вилхелм Франц Наторп (Wilhelm Franz Nattorp). Од тада је он власник апотеке којом управљају провизори, односно дипломирани апотекари. Познато је да је један од првих провизора био Франц Ј. Кригер

*Данашњи изглед
старе апотеке
„Код златног орла“
у Петроварадину*

(Franz Josef Krieger), који се на издатом рачуну за утрошене лекове Елизабете Хановер од 7. фебруара 1792. потписује као „Feld Apotheken Provizor zu Peterwardein“. (Поповић, РОМС М 12.482).

Након тога што је 20. јула 1793. године Наторп раскинуо уговор са државом о држању војне апотеке и након што се одрекао даље испоруке лекова, његов бивши провизор Франц Кригер долази до права на откуп и држање цивилне апотеке. У ту сврху обезбеђује зграду за апотеку, те је врло професионално уређује. Од тада апотека носи назив „Код златног орла“.

Како су и фармацеути пратили моду свога времена, тако су врло пажљиво приступали уређењу ентеријера и украшавању апотекарског посуђа. Стаклене стојнице за лекове које су се налазиле у овој апотеци, почетком XIX века, су четвороугластог облика, разних величина са сталним натписом на латинском језику. Декорација на њима, а сходно називу апотеке, представља орла раширених крила који у кљуну држи сигнатуру за лек.

Крајем 1802. године у Петроварадин долази Франц Шамс (Franc Schams)² Претпоставља се да је дошао или као млади војни апотекар или посредством неког Трговачког добављачког друштва за лековите сировине, како за све војне апотеке у аустрijској царевини, тако и за грађанске апотеке. Шамс купује кућу и апотеку од свог претходника, апотекара Фрање Ј. Кригера, првог власника јавне грађанске апотеке у Петроварадину. Могућност да је још као младић успео купити кућу и апотеку, те их готовим новцем исплати, наводи нас на закључак да је Шамс већ доласком у Петроварадин био доста имућан. Већ 1807. године отвара филијалну апотеку

у Сремским Карловцима, а 1808. године отвара Другу апотеку у Земуну. У овим крајевима задржао се до краја 1817. године, када продаје апотеке и одлази у Пешту. За време боравка у Петроварадину, поред рада у апотеци, Шамс је време проводио у проучавању краја у којем је живео, његовој прошлости, економским и здравственим приликама, испитивању природног богатства. Као резултат тог истраживања, настала је његова прва књига, коју је насловио: *Peterwardein und seine Umgebungen. Topographische und historische Beschreibung von Franc Schams*, и штампао у Пешти 1819. године (Шамс 2008).

Надаље, власници апотеке се смењују: Јован Непомук Мусхамер (1817–1826), Јосеф Гурер (1826–1843), Франц Деодато (1843–1878), Теодор Деодато (1878–1897), а након његове смрти апотеком руководи његова супруга као наследница.

Када је 1897. године закупник апотеке „Код златног орла“ био мр Александар Бродски, а његов помоћник и пријатељ Владо Југовић,³ родила се идеја о покретању недељника за Петроварадин и околину. У тој „књижничкој љекарни“ је тако 3. ожујка (марта) 1906. године освануо први број *Фрушкогорца*.⁴ У поднаслову је стајало да је то *Лист за забаву, поуку и ђивотарство*. Издавач и одговорни уредник био је мр Александар Бродски, који је излажење овог листа помогао са 500 круна. Главни сарадник је био „наш одлични пријатељ“ Јован Храниловић,⁵ а супруга Владе Југовића Викторија, која је „знала једнаком вјештином и кухати и писати добре чланке“ (Југовић 1939: 821) била је главна уредница. Лист је излазио сваке суботе, а први број био је „на оглед“. Убрзо се лист почео издржавати сам и стекао је велики број претплатника и читатеља.

Насловна сирана Фрушкогорца, први број од 3. ожујка (марта) 1906. године

Зашто излазимо, питало се уредништво, у првом огледном броју *Фрушкојорца*. „Упирале су се очи на овдашњу интелигенцију и замјерало јој се, што не ће да се подухвати посла и буде промицатељем напредних потхвата на културном привредном и друштвеном пољу, као би се унапредило благостање и просветно оплемењивање даровитог и радиног становништва овога... Нарочито се је упозоравало на потребу јефтина и згодно уређивана листа, који би не мјешајући се у политику, посвећивао сву пажњу мјестним потребама Петроварадина и околице“ (Уредништво 1906: 1). Извештаји и подаци који су објављивани требало је да буду поуздани и „у свему истинити“.

„Особиту бригу посвећујемо подлистку, тако да нема ни једног броја, да не бисмо донели коју добру ствар у прози или стиху.“ (Исто) У подлистку су своје текстове објављивали др Ђуро Арнолд, Иво Кршић, Убалдо Доналдини и многи други, а први пут је објављена *Песма о Дојчину Пејтру*, из књижевне оставштине Илије Округића Сријемца.

Да би поучили локално становништво историји града и околине, у *Фрушкојорцу* је постојала и рубрика под насловом „из повјести града Петроварадина (како се писало о Петроварадину пре 100 година)“. У првој години излажења овога листа, марљиви Владо Југовић је преводио и у наставцима објављивао, готово целу *Историју Пејтроварадина и околине* Франца Шамса. Друге године излажења, у наставцима, објављивани су текстови Мелхиора Ердужељија из књиге *Историја Новог Сада*.

У рубрици „домаће вијести“ обрађивале су се актуелне теме. Тако сазнајемо да је због све живљег саобраћаја између Новог Сада и Петроварадина

неопходно изградити стални мост. О томе говоре многи чланци у *Фрушкојорцу* током читавог његовог излажења. Владино прорачун средстава за изградњу моста био је 2 милиона круна, дужина би му била 450–500 метара. Проблеми са понтонским мостом су, такође, стална тема. Потом сазнајемо да је градско заступство донело одлуке о повећању цене цигле из циглане Nagy, да је повећало плату милосрдним сестрама, али и да је решило питања деобе ливада, као и да је установило пашарину за марву по комаду. Редарствену службу мучили су други проблеми. Трагали су за два изгубљена жребета Ђуре Миросављевића из Добринаца, за непознатим зликовцем који је у кафани „К зеленом дрвету“ одсекао коњу реп до живца, а кажњавало се у случајевима пијанства и јавне саблазни, ноћног узнемиравања комшија, те улазу без дозволе у њихова дворишта. Становнике Петроварадина бринуло је коме ће зграда и кафана „Бијели во“ припасти након смрти газде Панијана, како и по којој цени прати веш у првој парној праоници „којој нема премца у цијелом овом крају ни у долњој Бачкој“, ко се верио, а ко венчао.

Својим саветима, у рубрикама „здравство“ и „господарство“, подучавали су грађане о чистоћи, здрављу и хигијени. Тако можемо сазнати како се перу стаклене боце, шта учинити са намрзлим кромпиром и воћем а да сво не протрули, како се борити против перути у коси, колико често и чиме прати зубе, те дају 12 заповеди онима који пуше. Такође, упућују како стабло штитити од угриза зечева, како спасити домаће благо из пожара, како напајати благо зими.

У сваком броју *Фрушкојорца*, доносили су актуелне вести из света науке и научних достигнућа. Професор Т. Г. Масарик је у фебруару 1906. године одржао предавање на универзитету у Прагу, са темом: „О алкохолизму и његовој штетности на појединца, телесно и душевно здравље, обитељ и друштво“; истичу се најзначајнији закључци са предавања о оплемењивању винове лозе, брижни су због болести Медисона и пишу о смрти Менделеева. Интересантан је коментар уредништва на Таубову књигу *Из њовијесити Сријема*. „Многи његови наводи (су) неточни, искривљени и лажни, премда има у њима и многе горке истине за нас Хрвате и Србе. Таубеова књига је жалостан доказ, какве су лажни написали Нијемци о нама већ прије 130 година, а и данас им још вјерују.“ (Уредништво 1906а: 1)

*Капљице за желудац,
Фрушкојорца, бр. 7, из 1906. године*

Кратки, шаљиво-кртитички прикази прилика у Петроварадину налазили су се у чланку „Гагине мисли“.

„Пит ћу вина докле стоји оцак паромлина.

А чему стоји онај оцак? питате. Буди слатке успомене на индустрију петроварадинску, а заједно је споменик нашој новој пијаци. Да Гага има онај оцак, срушио би га па добивеном циглом саградио лијепу кућу...“ (Уредништво 1906: 6).

На последњим страницана новина налазили су се „огласи“. Нудило се брашно за дојенчад и реконвалесценте NESTLE, направљено од најбољег алпског млека, а могло се купити у апотеци „К златном орлу“ у Петроварадину. Главобоља, зубобоља, тргање у ушима, бедрима и куковима лечили су Advasadurin-ом. За бели тен, нежну боју лица и против пега користили су сапун од љиљана. Против кашља, промуклости, катара грла и плућа препоручивали су Kaiserove prsne karamele, које су испробане на 4.512 пацијента и показале се врло делотворним.

„Све, што је ’писало’ и прошло кроз Нови Сад, дошло је обично и у Петроварадин са попом Јованом (Храниловићем), пријатељем какових данас ваљда више нема. Све је то дочекивани братски и господски, јер је наш стари и добри шеф Бродски брзо увидио, да је то само у корист промета, којему је служио и „Фрушкогорац“. Био је дакле и прво љекарничко гласило и књижевно подузеће, које није пропало, јер је вођено са много љубави и добре воље.“ (Југовић 1939: 823).

Последњи број *Фрушкогорца* изашао је 6. септембра (јула) 1907. године. Лист се угасио услед одласка Викторије и Владе Југовића из петроварадинске апотеке.

„За цијело вријеме ријесио је уредништво велики стол за писање, којим се служио још петроварадински капелан Јосип Јурај Штросмајер, чији се потпис налазио у највећем, средњем претинцу. Стол је враћен у жупни дом.“ (Исто)

Године 1919. за закупца апотеке код „Златног орла“ долази мр Јурај Жигровић. Већ следеће године успео је да откупи реално право на држање апотеке, од удове Марије Деодато. Након његове смрти 1936. апотеком руководи његова супруга Хермина уз помоћ провизора – купаца, све до 1949, када апотека откупом прелази у друштвено власништво под називом Народна апотека „Тврђава“.

Апотека је, вероватно, још од времена Франца Кригера била у кући – данас Београдска 15 у Петроварадину. Између два светска рата, премештена је на другу страну улице, у кућу – данас Београдска 10. О овом догађају сачуван је запис писан руком на дасци, који се налазио на полеђини апотекарских рафова, а преписао га је др Андрија Мирковић: „25. 4. 1928. пресељена је љекарна ’Код Златног Орла’, власник *mr ph.* Јурај Жигровић, провизор *mr ph.* Јосип Тићак у кући насљедника *гг* Мелхиор и Отилиа Киш.[...] До горњег датума налазила се љекарна на броју 45 Јелачићева улица у којој се налазила око 175 година.“ На дасци је била причвршћена фотографија мр Ј. Жигровића у униформи апотекарског резервног капетана, а на полеђини имена занатлија који су учествовали у адаптацији ентеријера и апотекарског намештаја.

Ова апотека ради и данас под именом апотека „Петроварадин“, у просторијама Дома здравља у Петроварадину.

<h1>FRUŠKOGORAC.</h1>		
List za zabavu, pouku i gospodarstvo.		
<p>»Fruškogoraca izlazi svake subote. Cijena je listu: Na cijelu godinu 6 K. za inozemstvo 8 K. Na 1/2 godine razmjerno manje sa dostavom u kutu ili pošticom. Djaci i seljaci plaćaju samo polovicu. Pojedini broj 20 fillira. <i>Pretpištati i rukopise prima samo upravnica „Fruškogoraca“.</i></p>	<p>Vlasnik i odgovorni urednik Aleksander Brodski. Glavni saradnik Jovan Hranilović. Glavna urednica Viktorija Jugović.</p>	<p>Za oglase se plaća po petinom redku 10 fillira. Oglasi, koji se uvreće više puta, dobivaju razmjeren popust. <i>Neplaćaju se prema ne primaju. Izvokopni se cenovno namo uz prethod. marke. Pretpištati i oglasi plaćaju se i štampaju u Petrovaradinu.</i></p>
Broj 26.	Petrovaradin, subota 6. srpnja 1907.	God. II.

Насловна страна *Фрушкогорца*, последњи број од 6. септембра (јула) 1907. године

Према години оснивања, ово је друга аптека по старости у граду Новом Саду, а трећа у Војводини.⁶ Како је најстарија новосадска аптека, основана још 1740. године, а престала да постоји 1. јануара 1968. године, то је петроварадинска аптека, данас најстарија аптека у Новом Саду која од свог оснивања непрекидно ради, већ 245 година.

Међутим, ова аптека је најстарија аптека са непрекидним пословањем и на територији целе наше државе.

НАПОМЕНЕ

- ¹ Апотекарски студији на Универзитету, у Аустро-Угарској монархији, где су се школовали и наши апотекари, трајао је две године, а тако зване строге испите студенти су полагали на крају четвртог семестра. После успешно завршених студија стицало се звање магистра фармације ARTIS PHARMACEUTICAE MAGISTRUM. Они магистри фармације (mr ph.) који су претходно имали завршену матуру, могли су након још два семестра студија на Универзитету, полагати за доктора фармације (dr mr ph).
- ² Франц Шамс (Franc Schams) (Лајтмериц (Leitmeritz), Чешка, 1779–Белје, 1839), угледни апотекар, песник и историчар старог града Петроварадина. Био је прадеда Антона Густава Матоша.
- ³ Владоје Југовић (Vlado Schmidt) (Осијек, 1876. – Загреб, 1939), писац, историчар фармације и

апотекар. Као још недипломирани фармацеут, у својству провизора, радио је у петроварадинској апотеци „Код златног орла“. Са супругом, хрватском књижевницом, Викторијом Рисак-вић-Југовић издавао је лист *Фрушкојорац*. Био је сарадник многих стручних часописа.

- ⁴ У Матици српској се чувају оба годишта листа *Фрушкојорац*, микрофилм МФ 155 и 156, док се оригинали налазе у Научној и свеучилишној књижници у Загребу.
- ⁵ Јован Храниловић (Мричке код Дрниша, 1855. – Нови Сад, 1924), „Син познатог песника из илирског времена, кога је свештеничка служба била бацила у кршну Далмацију, постао је и сам песником и почео своју свештеничку каријеру, чија га материјална страна није занимала ни мало... Срећом га је судба довела баш у Нови Сад, где је у друштву својих побратима Змаја Јове, Лазе Костића, Војислава Илића и најбољих српских глава чекао и дочекао ослобођење, које је он.... давно прорекао и том надом тешио и народ свој и себе.“ (Југовић, РОМС М. 5014, ??).
- ⁶ Друга аптека, по старости у Војводини, била је земунска аптека код „Златног лава“, основана пре 1759. године. Као и све приватне апотеке и ова је након Другог светског рата била откупљена од стране државе и убрзо је престала са радом.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Југовић, Владо. Некролог поводом смрти Ј. Храниловића, Нови Сад: Матица српска, РОМС М 5014.
- Мирковић, Андрија. *Фармација у Срему од 1750–1850 године*. Докторска дисертација. Београд: Фармацеутски факултет, 1960.
- Мићић, Милан. Фармацеутска збирка др Андрије Мирковића, *Весџи Музеја града Новог Сада* бр. 3 (мај 1972): 2.
- Поповић, Стеван. *Историја апотекарства у Војводини*. Нови Сад: Матица српска, РОМС М 12.482.
- Споменица Фармацеутској факултету Универзитета у Београду 1945–1955*. Београд: Просвета 1956: 152–154.
- Шамс, Франц. *Историја Срема и Петроварадина*. Музеј града Новог Сада. Нови Сад: 2008.
- Н. Н., Отвара се Музеј фармације. *Дневник*, 12. септембар 1975: 15.
- Jugović, Vlado. Nekadašnji gosti stare petrovaradinske (Schamsove) ljekarne. *Apotekarski vjesnik* br. 16 (1939): 819–823.
- Jugović, Vlado. Franc Schams. *Pharmazeutisch Post* Nr. 69, XLI Jahre: 25. 03. 1908: 2–10.

- Mičić, M., Jankulov, D., Farmacija u Novom Sadu od 1740. do 1949. godine. *Farmaceut Organ farmaceutskog društva Vojvodine – Novi Sad* br. 4, god XVI, (1981): 1–27.
- Mr Mirković, Andrija. Apoteke i apotekari u Petrovaradinu. *Arhiv za farmaciju* бр. 3 (1959): 110–132.
- Uredništvo, Reč urednika, *Fruškogorac* 1 (1906): 1.
- Uredništvo, Reč urednika, *Fruškogorac* 3 (1906a): 1.
- Uredništvo, Gagine misli, *Fruškogorac* 7(1906): 6.

Gordana Bulović

PHARMACY “AT THE GOLDEN OREL” IN PETROVARADIN

Summary

Through systematic, long-standing work of the professional associate of the Museum of Novi Sad, Andrija Mirković, Ph.D. and then later on Milan Mičić, Ph.D. the pharmacist from Ruma, significant number of pharmaceutical items had been collected, both from the pharmacies from the territory of Vojvodina, and also from the private collections. These exhibits, professional literature, library and archive sources offer the possibility for scientific research on the history of pharmacy as an integral part of cultural and medical history.

History the pharmacy “At the Golden Orel” in Petrovaradin, began with its founding on 5th November 1764. Through time, the owners of pharmacies take turns, as well as its commission, or tenants. In the period from 1906 to 1907 in this “bookish pharmacy” was issued *Fruškogorac, journal for the entertainment, instruction, and the economy*.

Today, it is the oldest pharmacy in Novi Sad, which since it has been established, has been working constantly for 245 years ago, and is the oldest continuous working pharmacy on the territory of our whole state.